

Vorstendom Gemert op de kaart

Van witte vlek tot landsheerlijkheid of vorstendom

Van 2011 dateert de eerste editie van 'De Bosatlas van de Geschiedenis van Nederland'. Een omvangrijk naslagwerk, waarin de aparte status van Gemert op het kaartmateriaal steeds naar voren komt. Toch moet er voor Gemert nog wat worden bijgewerkt.¹

De lijvige atlas van de geschiedenis van Nederland (576 grote bladen) bevat liefst 74 kaartjes waarop in bijna elk geval Gemert als afzonderlijk territorium is omgrensd, wijzend op zijn aparte status van vóór de tijd van Napoleon. Dat maakt duidelijk dat Gemert gezien wordt als buitenland door het overgrote deel van de Lage Landen. In zekere zin is dat correct, maar er zit ook een andere kant aan. Gemert heeft op de meeste kaarten dezelfde kleur als de Nederlandse ommelanden en dat wekt de indruk dat Gemert er niet bij hoort. Geografisch gezien is Gemert een onderdeel van de Lage Landen. Om die reden zou Gemert niet de kleur van het 'buitenland' moeten hebben, maar een eigen kleur moeten krijgen.

De Atlas-redactie zal er niet goed raad mee hebben geweten. Het is ook niet makkelijk om met name de kleine aparte gebieden — Gemert is niet het enige — juist te duiden. In het grote geheel van de Nederlanden — van Groningen in het noorden tot Artesië (Noord-Frankrijk) en Luxemburg in het zuiden — is Gemert een heel klein vorstendometje. Mogelijk heeft ook 'Duits' in 'Duitse Orde' de samenstellers parten gespeeld. In Gemert weten we dat het telkens

weer moet worden uitgelegd, dat Duits, Deutsch, Diets en Dutch allemaal kan staan voor hetzelfde en dat bijvoorbeeld ook het bekende 'van Duitschen bloede' in het Nederlands volkslied niet betekent dat hij van ginds is, maar (vooral) van hier.

Opeens is er een ruggensteun uit onverwachte hoek. Een kaart van de Nederlanden op Wikipedia. Een reconstructie met alle landsheerlijkheden (zeg maar vorstendommen) van de Lage Landen omstreeks 1350.² Gemert is daarop paars ingekleurd als mini-vorstendom. Alles wijst erop dat de besproken Bosatlas uitvoerig is geraadpleegd. Alleen hoort Gemert er nu wel echt bij. De kaart heeft ook een ons aansprekende toelichting: Landsheer is de algemene benaming voor een vorst die in een bepaald gebied de territoriale soevereiniteit bezit. De positie van een vorst als landsheer is niet afhankelijk van zijn adellijke titel. Een landsheer kan zowel hertog, graaf of heer zijn. Ook aartsbisschoppen, bisschoppen en abten kunnen landsheerlijke rechten uitoefenen. Vaak valt het gebied dat zij als landsheer besturen slechts gedeeltelijk samen met het gebied dat onder hun geestelijk gezag valt.

De Soevereine Landsheerlijkheden of Gewesten van de Nederlanden in 1350.

In 1350 is Gemert nog een soevereine dubbelheerlijkheid met twee vorsten, landsheer Diederik van Gemert aan de ene kant en de Duitse Ordecommandeur als tweede landsheer. In 1363 komt het tussen beide vorsten tot een ernstig conflict. De hertog van Brabant brengt als beschermheer van het soevereine Gemert de partijen tot elkaar. De commandeur koopt vervolgens in 1366 alle nog bestaande vrijheerlijke rechten van Diederik en wordt daarmee de enige vorst van Gemert met Diederik als zijn leenman. Kort daarna bepaalt de Duitse Orde dat niet de commandeur maar voortaan elke nieuwe landcommandeur van (Alden) Biesen in Gemert zal worden ingehuldigd als vorst, terwijl de lokale commandeur hier optreedt als

zijn stadhouder. Een situatie die maar liefst 428 jaar blijft bestaan tot de inval van de Franse legers in 1794.

Het moet aan de macht en het internationale aanzien van de Duitse Orde worden toegeschreven dat die toestand zo lang is kunnen blijven bestaan. In alle oorlogen, van de Hoekse en Kabeljauwse Twisten, de in de middeleeuwen al beginnende Gelderse Oorlogen en niet te vergeten de Tachtigjarige Oorlog (1568-1648), is Gemert neutraal gebied, als zodanig erkend door alle oorlogvoerende partijen. Dat de Gemertse bevolking die positie beschouwde als bijzonder en bevoorrecht, heeft in de besteding van die toestand een belangrijke rol gespeeld.

Uitsnede van de kaart van de Soevereine Landsheerlijkheden in de Nederlanden in 1350. Gemert is een vrije enclave in Brabants gebied. Land van Cuijk wordt juist in die periode leenroerig aan Brabant. Megen is een twijfelachtige soevereine status gegeven en Uden (incl. Boekel) en het Land van Herpen/Ravenstein resp. lenen van Kleef en Brabant zijn vergeten. De paarse 'eilandjes' onderaan staan voor Vorstendom Thorn waar tot de Franse Tijd een abdis als vorstin regeert.

Noten:

1. De Bosatlas van de geschiedenis van Nederland, Noordhoff Atlasproductie, 2011.
2. <https://nl.wikipedia.org/wiki/Landsheer>, met dank aan Ido Cranen en René Cuijpers.